

Stanisław WARZESZAK, *Baza danych bibliograficznych z zakresu teologii moralnej i etyki* (<http://www.biblioteka.uksw.edu.pl/>)

Bibliografia teologii moralnej i etyki jest jedyną polską bibliografią rejestrującą retrospektywnie i bieżąco literaturę z zakresu etyki i teologii moralnej w języku polskim oraz polskich autorów piszących w językach obcych. Informacja o *Bibliografii* widnieje w bazie Biblioteki Narodowej, zawierającej *Wykaz polskich bibliografii nie opublikowanych*.

Twórcą *Bibliografii* jest ks. Stanisław Warzeszak, Profesor Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pracę nad bibliografią książk profesor rozpoczął w 1993 r. w programie MAK. Z założenia bibliografia była tworzona jako baza danych i tylko w takiej wersji pozostała. Zawiera ponad 40 tys. rekordów. Posadowiona została na serwerze Biblioteki UKSW, stanowiąc element jej systemu informacyjnego online³

Bibliografia teologii moralnej i etyki jest bibliografią specjalną⁴ i dwudzielinową⁵ - jej zakres odnoszący się do treści dokumentów obejmuje dwie dziedziny: teologię moralną i etykę. Uzasadniając taki wybór należy podkreślić, że teologia moralna jako dyscyplina teologiczna korzysta ze słownictwa i treści wypracowanych przez etykę chrześcijańską i etykę filozoficzną. Bez terminologii filozoficznej, a w szczególności etycznej, teologia moralna nie mogłaby realizować pełnej refleksji etycznej według kryteriów racjonalności. Z drugiej strony – jako nauka bliższa człowiekowi i jego życiu, obejmująca także działania o charakterze nadprzyrodzonym (w przeciwieństwie do etyki, która obejmuje dziedzinę działania naturalnego) – teologia moralna musi odnieść się do konkretnych zjawisk i sytuacji, konfrontując je z Pismem świętym i Tradycją, czyli autorytetem Boga i Kościoła. Język teologii moralnej będzie zawsze zmierzał do komunikacji i koherencji z językiem nowych zjawisk kulturowych, naukowych i społecznych.

Omawiana *Bibliografia* jest także bieżąca (uzupełniająca aktualną literaturę przedmiotu), retrospektywna (dążąca do kompletności publikacji historycznych) oraz częściowo adnotowana (adnotacje treściowe⁶ istnieją tylko w części dokumentów opisanych w bibliografii). Jako bibliografia retrospektywna i bieżąca stanowi ambitny plan opracowania bibliografii kompletnej, a więc swoistej syntezy bibliograficznej, umożliwiającej przedstawienie stanu nauki na przestrzeni całej historii polskiej myśli etycznej. Natomiast bibliografia bieżąca informuje o najnowszych publikacjach z obu dziedzin, sygnalizując jednocześnie o pojawiających się nowych zagadnieniach etycznych i teologiczno-moralnych, które pozostają godne uwagi⁷

³ Por. M. GRABOWSKA, *Systemy online w bibliotekach*, Wyd. 2. Warszawa: Wydaw. Uniw. Warszawskiego 1995, 100.

⁴ Bibliografia specjalna ma zakres ograniczony lub pełny a ograniczony zasięg autorski czy wydawniczo-formalny, np. bibliografie dziedzinowe. Por. *Bibliografia* [online] http://www.bu.umk.pl/BE/ania_www/bibliogr.html (6 VI 2010). Por. także: *Bibliografie specjalne Biblioteki Narodowej* [online]. <http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografie-specjalne> (6 VI 2010).

⁵ Por. M. GRABOWSKA, *Systemy online w bibliotekach*, dz. cyt.

⁶ Adnotacja treściowa – metainformacja o treści i/lub cechach formalnych dokumentów, najczęściej będąca tekstem w języku naturalnym, towarzysząca opisowi bibliograficznemu lub bezpośrednio dokumentowi. Stosuje się wówczas, gdy zachodzi potrzeba poinformowania użytkownika informacji o cechach relewantnych dokumentu innych niż te, które podaje opis bibliograficzny czy charakterystyka wyszukiwawcza dokumentu. Zob. *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa: Wydaw. SBP 2002, 15.

⁷ Por. H. HLEB-KOSZAŃSKA, *O bibliografii dla niewtajemniczonych*, dz. cyt., 59.

I. Struktura bazy

Układ i szeregowanie *Bibliografii teologii moralnej i etyki* wyznacza struktura bazy danych bibliograficznych: format rekordów⁸ dokumentów utworzonych w programie MAK⁹ oraz możliwości, jakie ten program daje, tzn. możliwości indeksowania wybranych pól. Na potrzeby omawianej bibliografii został utworzony przez ks. Krzysztofa Goneta specjalny format danych. Struktura bazy została opracowana na podstawie MARCBN na początku lat 90-ych ubiegłego stulecia, z tą jednak różnicą, że umożliwiała gromadzenie w jednej bazie danych opisów bibliograficznych, różnych typów dokumentów¹⁰ Układ i szeregowanie *Bibliografii* wyznacza struktura bazy danych bibliograficznych: format rekordów dokumentów utworzonych w programie MAK oraz możliwości indeksowania wybranych pól, jakie ten program daje. Obecnie wskazana jest konwersja tej bazy bibliograficznej do formatu MARC21. Konwersja taka nie była przeprowadzona wcześniej, gdyż FIDES (którego członkiem jest także Biblioteka UKSW) czekał na ustabilizowanie się formatu MARC21 w jego polskich wersjach.

Oprogramowanie wykorzystane do opracowania *Bibliografii teologii moralnej i etyki* umożliwia, jak w większości baz danych, prowadzenie wyszukiwania danych bibliograficznych na dwa sposoby: wyszukiwanie poprzez indeks i wyszukiwanie bezpośrednie. Wyszukiwanie przez indeks, np. *Zagadnień* umożliwia wybranie odpowiedniego słowa kluczowego i edycję tych dokumentów, które posiadają w charakterystyce wyszukiwawczej wybrane przez użytkownika słowo kluczowe. W celu wyszukiwania rzeczowego w *Bibliografii* zastosowany został język swobodnych słów kluczowych (o słownictwie niekontrolowanym). Słownikiem jest indeks alfabetyczny słów kluczowych wybierany automatycznie¹¹, który oznaczony został jako *Indeks zagadnień*, umożliwiający alfabetyczne wyszukiwanie według charakterystyk rzeczowych.¹²

Realizacja profesjonalności *Bibliografii* winna brać pod uwagę to, że w opracowaniu rzeczowym dokumentu ważne jest: wyszczególnienie jego przedmiotu głównego (jednego lub kilku równorzędnych, jeżeli istnieją), przedmiotów pobocznych (o ile także istnieją) oraz zwrócenie

⁸ Por. *Co to jest Format MARC* [online], <http://bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/nfs/marc/co-to-jest-format-marc> [dostęp listopad 2009].

⁹ Obecnie biblioteki rezygnują z programu MAK na rzecz innego oprogramowania, który dobrze współpracuje ze środowiskiem Windows. MAK był bardzo dobrym programem na miarę lat 90-tych, szeroko lansowanym przez Bibliotekę Narodową. Dzięki temu w Polsce powstały dziesiątki bibliotecznych baz katalogowych czy bibliograficznych baz danych. Dane te mogą być i są konwertowane do współcześnie używanych programów.

¹⁰ Wskazana byłaby konwersja tej i pozostałych baz bibliograficznych do formatu MARC21. Konwersja taka nie była robiona wcześniej, gdyż FIDES, którego członkiem jest także Biblioteka UKSW, czekał na ustabilizowanie się formatu MARC21 w jego polskich wersjach.

¹¹ Dla odróżnienia należy zaznaczyć, że „słowo kluczowe” może oznaczać także każde słowo lub wyrażenie wybrane z tytułu lub tekstu dokumentu, wykorzystywane do odtwarzania treści lub dowolne słowo zapytania informacyjnego. Por. J. SADOWSKA, T. TUROWSKA, *Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Katalogi rzeczowe*. Warszawa: Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarzy SBP 1990, 77.

¹² Analizując rzeczowo dokument należy rozróżnić jego przedmiot od treści. Treść stanowią „myśli (sądy i przedstawienia), powzięte przez autora o danym przedmiocie (na dany temat, w danym zakresie) z określonego punktu widzenia. W oderwaniu od przedmiotu, treść zależy od psychicznego nastawienia, w jakim autor wykonuje czynności twórcze. Ten sam przedmiot można w różny sposób ujmować i opracowywać. Rozstrzyga o tym stanowisko podmiotowe, z którego dany przedmiot rozpatrujemy”; J. WOŹNIAK-KASPEREK, „Katalog przedmiotowy – istota i wartość”, w: *Spółczesność informacyjna i jej technologie*, Warszawa: Wydaw. SBP 2004, 99.

uwagi na stopień wyczerpania przedmiotu (np. czy zostały przedstawione tylko wybrane jego własności, części itp.) i aspektu ujęcia przedmiotu¹³

Profesjonalność *Bibliografii* winna brać także pod uwagę cechy charakterystyczne języka słów kluczowych¹⁴, do których należą: forma jednostek leksykalnych – tożsama z formą wyrażen języka naturalnego, brak kontroli (lub częściowa kontrola) słownictwa – co oznacza, że zachowane są synonimy i homonimy, słownik uporządkowany alfabetycznie, tj. nie uwzględniający żadnych relacji zachodzących między jednostkami leksykalnymi i gramatyka odwołująca się do reguł indeksowania współrzędnego¹⁵

Należy zauważyć, że słowa kluczowe, które funkcjonują jako charakterystyki wyszukiwawcze dokumentów opisanych w *Bibliografii*, wybierane były przez Bibliografa z tekstu opracowywanego dokumentu – swobodnie, tzn. bez posługiwania się normatywnym wykazem terminów. Dowolność ich wyboru odnosi się do różnej formy gramatycznej, użycia terminów synonimicznych oraz homonimów, a także licznych nazw własnych, np. osobowych. Wskazuje to na niekontrolowany wybór słownictwa w tworzeniu charakterystyk wyszukiwawczych, choć według opracowującego – najbardziej adekwatny.

Warto także pamiętać, że słownictwo języka słów kluczowych składa się z quasi-naturalnych elementarnych jednostek leksykalnych. W słowniku (tu: *Indeksie zagadnień*) funkcjonuje zatem szeregowanie alfabetyczne. Słownik tego typu zazwyczaj wyprzedza powstanie tezaurusa, szczególnie gdy jest on budowany metodą indukcyjną tzn. na podstawie tekstów dokumentów znajdujących się w danym zbiorze informacyjnym, jakim jest omawiana *Bibliografia*. Może być także tworzony metodą indukcyjno-dedukcyjną, na podstawie analizy tekstów oraz zasobu słowników i encyklopedii¹⁶

Ważną rzeczą pozostaje także fakt, że słownik języka słów kluczowych nie jest słownikiem zamkniętym, tzn. osoba opracowująca rzeczowo dokumenty opisane w bibliografii nie jest skreślana zasobem tego słownika. W bibliograficznych bazach danych nie trzeba tworzyć osobnego słownika języka słów kluczowych, gdyż generuje się on automatycznie, poprzez indeksowanie pól opisu bibliograficznego zawierającego słowa kluczowe (opracowania rzeczowego). Zastosowanie języka słów kluczowych ma też swoje minusy: może prowadzić do szumu informacyjnego¹⁷, czyli do uniemożliwienia użytkownikowi dotarcia do informacji o wszystkich do-

¹³ *Słownik encyklopedyczny informacji...*, dz. cyt., 272-273; T. GŁOWACKA, *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*. Warszawa: Wydaw. SBP 2003, 13-31; J. SADOWSKA, *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej. Studium analityczno-porównawcze*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2003.

¹⁴ „Język słów kluczowych jest językiem informacyjno-wyszukiwawczym, którego słownictwo tworzą wyrażenia zwane *słowa kluczowymi*, wybierane – przez opracowującego z tekstu dokumentu lub treści zapytania informacyjnego; nie są kontrolowane (lub nie w pełni kontrolowane), a gramatyką są reguły indeksowania współrzędnego”; J. SADOWSKA, T. TUROWSKA, *Języki informacyjno-wyszukiwawcze*, dz. cyt., 77.

¹⁵ Indeksowanie współrzędne – (indeksowanie koordynacyjne, indeksowanie wieloaspektowe) to indeksowanie charakteryzujące się tym, że pomiędzy użytymi wyrażeniami języka informacyjno-wyszukiwawczego zachodzi jedynie relacja współwystępowania, dzięki czemu każde z nich może samodzielnie pełnić funkcję wyszukiwawczą. Zob. *Słownik encyklopedyczny informacji...*, dz. cyt., 88-89.

¹⁶ Por. L. BIELICKA, E. ŚCIBOR, *Języki informacyjne. Rodzaje i zastosowanie w działalności informacyjnej*. Warszawa: CİNTE 1995, 21.

¹⁷ Szum informacyjny – to każdy sygnał niebędący wykładnikiem informacji relewantnej dla odbiorcy informacji; szum i. zawsze towarzyszy przekazywaniu komunikatu, w kanale informacyjnym znajdują się bowiem sygnały wpływające na zniekształcenie lub wygaszenie sygnału relewantnego, stąd ilość informacji odebranej jest w praktyce mniejsza od ilości informacji nadanej. Szum i. jest przyczyną strat informacji, którym zapobiega redundacja. Natomiast w systemach informacyjno-wyszukiwawczych jest zjawiskiem charakte-

kumentach, które powinno odpowiadać zgłoszonemu przez niego zapytaniu informacyjnemu. Stąd pojawia się pytanie, czy należy i czy warto stosować język informacyjno-wyszukiwawczy o słownictwie kontrolowanym, jak np. język deskryptorowy¹⁸? Opracowujący rzeczowo jest zmuszony do wprowadzenia nowego i potrzebnego terminu/wyrażenia do tezaury (chodzi o tworzenie *deskryptorów* tezaury) i dopiero wtedy staje się możliwe użycie go w opracowaniu rzeczowym. Tworzenie i modyfikowanie tezaury jest jednak bardzo czas- i pracochłonne.

2. Język słów kluczowych czy język deskryptorowy?

Wiele przemawia za zasadnością podjęcia pracy nad utworzeniem tezaury i zastosowaniem jego zasobu w opracowaniu rzeczowym bibliografii dziedzinowej. System informacyjno-wyszukiwawczy, w którym funkcjonuje omawiana *Bibliografia*, umożliwia przeszukiwanie jej według szeroko pojętych słów kluczowych, pobieranych z zawartości dowolnych pól lub całego opisu bibliograficznego (również z treści/streszczeń – wpisywanych do niektórych dokumentów). Natomiast tak duża baza bibliograficzna o charakterze dziedzinowym (tu: dwudzielnym), sprzyja opracowaniu języka informacyjno-wyszukiwawczego o słownictwie kontrolowanym drogą indukcyjno-dedukcyjną, co nie jest też bez znaczenia dla obu dyscyplin naukowych: teologii moralnej i etyki.

Kontrola słownictwa funkcjonującego w postaci słów kluczowych, pozwala spojrzeć na dziedzinę od strony terminologii. Chodzi tu o wyeliminowanie synonimii i homonimii, kontrolę nowych pojęć pojawiających się w danej dziedzinie oraz możliwość w dalszej części opracowania struktury systematycznej dziedzin/-y z wykorzystaniem słownictwa kontrolowanego. Dodatkową informacją zawartą w słowniku JIW (języka informacyjno-wyszukiwawczego, którym jest np. *język deskryptorowy* ze słownikiem określanym *tezaurem*) może być określenie obecnego stanu i kierunków rozwoju nauk, przez kontrolowane uzupełnianie terminów wraz z pojawieniem się ich w publikacjach specjalistycznych. Uchwycenie zmian zakresu, przy dobrze określonym polu semantycznym obu dyscyplin, pomoże rozwinąć wrażliwość na pojawianie się nowych problemów i nowej terminologii¹⁹. Zastosowanie JIW o słownictwie kontrolowanym jest ważne także ze względu na relewantność²⁰ wyszukiwanej informacji, o czym była już mowa – ważnej także dla użytkowników bazy. Oczywiście, nie bierze się tu pod uwagę subiektywności w opracowaniu rzeczowym dokumentów, a co za tym idzie możliwości różnic w doborze i szczegółowości opisu, co zależne jest od osób opracowujących rzeczowo dokumenty. W zdecydowanej większości słowa kluczowe użyte w *Bibliografii teologii moralnej i etyki* oddają szczegółowo treści dokumentów w niej opisanych. Nie jest to jednak informacja relewantna, co oznacza, że użytkownik może tyle samo czasu poświęcić na dotarcie do interesującej go pełnej informacji, ile na przejrzenie relewantnej informa-

ryzującym proces wyszukiwania informacji polegające na wyszukaniu przez system w odpowiedzi na zapytanie informacyjne informacji nierelewantnych. Zob. *Słownik encyklopedyczny informacji...*, dz. cyt., 267.

¹⁸ Język deskryptorowy – jeden z rodzajów języków informacyjno-wyszukiwawczych, najczęściej w postaci para naturalnej, którego słownikiem jest tezaurus; w tezauruse określona jest paradygmatyka; jego jednostki są nazywane deskryptorami (odpowiedniki słów kluczowych w języku słów kluczowych); gramatykę stanowią najczęściej reguły indeksowania współrzędnego. Zob. *Słownik encyklopedyczny informacji...*, dz. cyt., 102.

¹⁹ *Tamże*, s. 7.

²⁰ Relewantność (relewanca) – ocena wartości informacji. Relewanca przyjmowana jest jako jedna z miar przy ocenie efektywności systemu informacyjno-wyszukiwawczego, przede wszystkim przy wyznaczaniu współczynnika dokładności wyszukiwania informacji i współczynnika kompletności wyszukiwania informacji, przy czym współczynniki te mogą mieć różną wartość w zależności od tego, kto dokonuje oceny relewancji posiadanych i wyszukiwanych przez system informacji. *Tamże*, s. 229-230.

cji o dokumentach, przy pomocy deskryptorów tezaurusa²¹ (o dość szerokiej wartości semantycznej wybranych na deskryptory jednostek leksykalnych).

Wybór zatem określonego JIW będzie zależeć m.in. od możliwości szybkiej modyfikacji słownika JIW, idącej za wzrostem wydawanej i opisanej literatury przedmiotu. Oznacza to, że wzrost leksyki będzie odbywał się metodą dedukcyjno-indukcyjną.

Problem mogą stanowić nazwy własne, osobowe czy instytucji i organizacji. W opracowaniu rzeczowym za pomocą słów kluczowych widnieje wiele ich form, co prowadzi także do sytuacji omawianej nierelewantności. Powstaje pytanie, czy należy tworzyć osobną kartotekę wzorcową dla nazw własnych (jako identyfikatory nie widnieją w omawianym teaurusie), czy wykorzystać i przyłączyć się do uzupełniania zasobów komputerowej bazy bibliotecznej FIDKAR. To drugie rozwiązanie wydaje się być bardziej zasadne i praktyczne. Uzupełnianie i wykorzystanie obecnej wersji studyjnej *Tezaurusa teologii moralnej i etyki*²² do opracowania rzeczowego może być pracą ciekawą, przydatną, ale niestety – wymagającą głębszej analizy pełnych tekstów opisanych w bibliografii dokumentów, a także głębszej analizy językoznawczej. Zaletą wykorzystania deskryptorów tezaurusa jako elementarnych jednostek leksykalnych języka słów kluczowych²³ jest konsekwentne opracowanie charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów, ale także uporządkowanie terminologii, o czym była mowa wcześniej.

Czy te rozważania sugerują powrót do opracowania i wykorzystywania tezaursów? Wydaje się, że tak. Wybór tezaurusa (w tym wypadku dziedzinnego) nie byłby przypadkowy. Języki deskryptorowe zdecydowanie częściej wykorzystywane są w systemach informacyjno-wyszukiwawczych przeznaczonych do obsługi poszczególnych dyscypl i dziedzin wiedzy. W systemach tego typu wymaga się możliwie dokładnej szczegółowości opisu dokumentów, których podstawą są artykuły naukowe. Tak jak w omawianej bazie bibliograficznej, większość stanowią opisy artykułów z periodyków specjalistycznych. Artykuły te posiadają teksty o wysokospecjalistycznych treściach, a im w opracowaniu rzeczowym najbardziej odpowiada język deskryptorowy, z tezaurem będący jego słownikiem.

Analizując *Bibliografię* warto zaznaczyć, że oprogramowanie nie może nigdy przesłaniać poprawności i dokładności informacji zawartych w każdej bazie danych. Funkcjonalne oprogramowanie i rzetelność danych – to dwie rzeczy, na które trzeba zwracać uwagę w dzisiejszych czasach i w przyszłości. A temu służy także opracowanie rzeczowe dokumentów.

Bibliografia teologii moralnej i etyki jest bibliografią, której opracowanie wymagało dużego nakładu pracy. Wskazuje to także na bibliograficzne pasje ks. S. Warzeszka, gdyż nie da się stworzyć bibliografii, nie mając duszy bibliografa. Systematyczna praca nad bazą, coroczne dopełnianie jej o kilka tysięcy nowych rekordów, świadczy o zaangażowaniu jej Autora na poziomie wysokiej profesjonalności i świadomego wkładu w rozwój nauki na drodze stałego rozszerzania informacji naukowej. Jak każde ludzkie dzieło domaga się stałego doskonalenia, tak i ta *Bibliografia* pozostanie celem nieustannego trudu bibliografa.

Dorota SZUMILAS

²¹ J. WOŹNIAK-KASPEREK, *Podstawy budowy tezaurusa. Poradnik*. Warszawa: Wydaw. SBP 2005.

²² Zob. *Tezaurus teologii moralnej i etyki – wersja studyjna* [online]. <http://www.fides.org.pl/cgi-bin/makwww/bazy/bazy-tnk/tnk-tm/makwww.exe> [odczyt: listopad 2009].

²³ W. BABIK, *Generowanie języków informacyjno-wyszukiwawczych ze słowników terminologicznych*. Kraków: Wydaw. Uniw. Jagiellońskiego 1996, 123.